

Wojciech Błażejowski

Państwowa Akademia Nauk Stosowanych
im. ks. Bronisława Markiewicza w Jarosławiu

wojciech.blazejewski@pansjar.edu.pl <https://orcid.org/0000-0002-5137-2133>

Innowacje w aspekcie historii i teorii wychowania

Innovations in the aspect of the history and theory of education

Abstrakt: Innowacje pedagogiczne to istotne, celowe zmiany w systemie szkolnictwa wprowadzane w celu poprawy jego funkcjonalności i skuteczności. Projektowane i realizowane centralnie przez władze państwowe w formie tzw. reform oświatowych lub przez pojedyncze osoby. Historia wychowania dostarcza wielu dowodów na to że powszechna edukacja podlega od zarania dziejów ustawicznym zmianom pod wpływem różnorodnych czynników związanych z rozwojem społecznym, osiągnięciami nauk, zmianami warunków życia.

Słowa kluczowe: innowacje, historia wychowania, teoria wychowania

---

Abstract: Pedagogical innovations are important, deliberate changes in the school system introduced in order to improve its functionality and effectiveness. They are designed and implemented centrally by the state authorities in the form of the so-called educational reforms or by individuals. The history of education provides ample evidence that universal education has been subject to constant changes since the dawn of time, under the influence of various factors related to social development, scientific achievements, and changes in living conditions.

Keywords: innovations, history of education, theory of education

Refleksje nad pedagogiką – wychowaniem kolejnych pokoleń sięgają początków naszej kultury. Warto je poznawać ramach doskonalenia nauczycielskich kompetencji ponieważ historia:

- dostarcza wiedzy;
- inspiruje;
- uczy rozróżniać trwałe wartości od chwilowych fascynacji;
- ukazuje konsekwencje podejmowanych działań;
- skłania do ostrożności w wyborze drogi postępowania;
- sprzyja rozwijaniu odpowiedzialności za losy innych;
- ułatwia ocenę nowych rozwiązań;
- chroni przed popełnianiem błędów, powielaniem nie trafionych pomysłów
- dowodzi znaczenia wychowania w rozwoju kultury;
- rejestruje zmiany zachodzące w pojmowaniu (definiowaniu) wychowania, jego celów – funkcji, treści, wyzwania.

Przystępując do analizy wielu istotnych zmian jakie zachodziły na przestrzeni wieków w jakości szeroko pojmowanego wychowania warto dla ułatwienia podzielić je na dwie kategorie: innowacje organizowane przez władze centralne czyli tzw. reformy oraz innowacje inicjowane przez pojedyncze osoby (filozofów, pisarzy, społeczników). Dla Polaków taką pierwszą „centralną” innowacją była i do dziś pozostaje Komisja Edukacji Narodowej (1773 r.), dzięki której powstawały nowe programy nauczania, podręczniki, system kształcenia nauczycieli. Jej zasadniczym nowym, bardzo ambitnym w tamtych czasach celem – wyzwaniem edukacyjnym – stało się: *stworzenie narodu przez wychowanie*. Zadaniem KEN było również kompleksowe (systemowe) rozwiązanie wielu problemów szkolnictwa krajowego, inspirowanie reform społecznych umożliwiających m.in. wyrównywanie szans młodzieży pochodzącej z różnych środowisk, ale także inspirowanie reform politycznych prowadzących do powszechnej demokratyzacji życia. Mimo że ta pionierska zakrojona na szeroką skalę centralna innowacja została podjęta zbyt późno by przy przyczynić się istotnie do zapobieżenia klęski państwowości to jednak na zawsze odmieniła tradycyjne myślenie o roli powszechnej edukacji narodowej. Od początku XIX wieku zainteresowanie organizowaniem i reformowaniem narodowych systemów oświatowych ustawicznie wzrastało czego dowodem był z czasem rozwój nowej dziedziny nauki tzw. pedagogiki porównawczej, której początek dzisiaj przyjmuje się na rok 1815, w którym ukazała się praca Julliena de Paris (1775–1848) pt. *Zarys pedagogiki porównawczej*.

Hiszpański komparatysta Pedro Rossello (1897–1970) po długoletnich badaniach sformułował obserwowaną często prawidłowość: że **po wielkich wojnach, rewolucjach i innych przemianach społecznych następują wielkie reformy wychowania**.

Historia Polski potwierdza w pełni słuszność prawidłowości zauważonej w świecie przez P. Rossello:

- 7.II.1919 r. Dekret J. Piłsudskiego o obowiązku szkolnym 7–14 lat;
- 1949 r. Wdrażanie radzieckiej koncepcji szkoły;
- 1991 r. – 2005 r. Systemowa reforma po transformacji ustrojowej.

Systemowa reforma oświatowa w latach 1999–2005 wniosła szereg bardzo istotnych zmian w organizacji i funkcjonowaniu polskiego systemu powszechnego szkolnictwa do których zaliczamy najważniejsze:

- „Uwolnienie” programów nauczania spod nadzoru MEN;
- Zmiana struktury szkolnictwa (6+3+4) zamiast 8+4;
- Zmiana zasad awansu zawodowego nauczycieli (s, k, m, d);
- Obowiązek uczenia się języka angielskiego zamiast rosyjskiego;
- Rozdzielenie oceniania wewnętrznego od zewnętrznego;
- Państwowy egzamin dojrzałości uprawniający do podjęcia studiów;
- Rozdzielenie kompetencji KO od samorządowych;
- Reforma szkolnictwa zawodowego (rodzaje szkół, klasyfikacja zawodów, państwowe egzaminy kwalifikacyjne);
- Zarządzanie oświatą – decentralizacja, demokratyzacja (MEN, Samorząd Gminy – stworzenie tzw. systemu w zasadzie zdecentralizowanego);
- Ustrój szkolny – szczeble i rodzaje szkół;
- Programy nauczania (podstawa programowa, integracja, bloki, ścieżki);
- Status zawodowy nauczyciela (wynagrodzenie – awans – prawa – ob.);
- System oceniania – komisje OKE oraz CKE.

Reforma zarządzania i ustroju szkolnego zbiegła się w czasie z reformą administracyjną państwa. Od 1 września 1999 roku kraj podzielono na nowe obszary administracyjne: 16 województw, a w nich 373 powiaty.

Dlaczego po zmianach władzy dochodzi do reform szkolnictwa?

- Panuje przekonanie że edukacja ma służyć umacnianiu porządku, praworządności, siły państwa, sprzyjać rządzącym;
- Szkoła powinna wychowywać kolejne pokolenia tak by nie zagrażały władzy, ale ją skutecznie wspierały zapewniając ciągłość rozwoju kultury, stabilność gospodarki, bezpieczeństwo narodu;
- Cele wychowania muszą być zgodne z poglądami aktualnej władzy – filozoficznymi, światopoglądowymi, jej pedagogiczną doktryną. Doktrynę pedagogiczną tworzą: założenia filozoficzne (materializm, idealizm), światopogląd (Bóg, Absolut, Natura), wiedza naukowa (pedagogiczna, psychologiczna, ...), skumulowane na przestrzeni lat doświadczenia praktyczne. Ma ona decydujący wpływ na to jak pojmowane są istota człowieka oraz ideał wychowawczy (cel naczelny wychowania). Zgodnie z nią dobierane są treści wychowania, przekazywane wartości, a także metody wychowania.

- Na przestrzeni wieków pod wpływem zmian doktrynalnych kształtowały się zróżnicowane pedagogiki np.:
- Pedagogika chrześcijańska (religia szkolnym przedmiotem obowiązkowym);
- Pedagogika liberalna (obowiązkowa etyka, religia dla chętnych);
- Pedagogika socjalistyczna (brak religii w programie kształcenia) (Kunowski, 2004);
- Przeprowadzanie centralnych reform oświatowych posiada oprócz oczywistych wad takich jak np.: zignorowanie zróżnicowania lokalnych warunków oraz potrzeb także szereg istotnych zalet, do których należy możliwość dokonania bardzo szybko zmian we wszystkich szkołach jednocześnie.

Historia wychowania to nie tyle historia reform lecz przede wszystkim historia innowacji pedagogicznych wybitnych filozofów, myślicieli, pisarzy. Ich doktryny mimo że weszły na trwałe do zasobu wiedzy i refleksji pedagogicznej nie odegrały znaczącego wpływu na praktykę edukacyjną. Stały się jednak trwałą inspiracją dla wielu współczesnych teoretyków i praktyków wychowania:

- Sokrates (470–399 p.n.e.) – rozwijać osobowość – metody heurystyczne;
- Platon (424–348 p.n.e.) – przygotować praktycznie do życia (roli w państwie);
- A.F. Modrzewski (1503–1572) – demokratyzacja życia społecznego, reforma szkolnictwa;
- J.A. Komeński (1592–1670) – język ojczysty w szkołach elementarnych;
- J.J. Rousseau (1712–1778) wychowawca jak ogrodnik;
- J. Dewey (1859–1952) pedagogika pracy; uczenie przez działanie;
- Szkolnictwo alternatywne (R. Steiner, A. Neil, L. Tołstoj, H. Pakhurst...);
- I. Ilich (1926–2002) społeczeństwo bez szkoły – bon edukacyjnyjny.

Początek XX wieku to czas wielkich zmian w myśleniu społecznym: Krytyka militarizmu, kapitalizmu, klerykalizmu, rozwój nauk społecznych – psychologii różnic indywidualnych, psychologii eksperymentalnej, psychofizjologii. W tym czasie powstaje międzynarodowy dokument pt. **Deklaracja Praw Dziecka** (Genewa 1924 r.). Już w roku 1900 szwedzka pozytywistka Elen Key propaguje hasło **Wiek XX wiekiem dziecka** – postuluje powszechne kształcenie: bez przymusu, bez kar, w radości „ku szczęściu”. Po Deklaracji praw dziecka następuje zasadniczy zwrot w poglądach pedagogów na miejsce ucznia w procesie kształcenia. Pod wpływem miazdzącej krytyki systemu Herbartowskiego dochodzi do tzw. **Przewrotu Kopernikańskiego** – *dziecko z przedmiotu kształcenia uczyniono podmiotem*. Istotą tej innowacji była podobnie jak u Mikołaja Kopernika zmiana układu odniesienia (Ziemia – Słońce; Słońce – Ziemia) „Układem odniesienia” dla wszelkich działań edukacyjnych stało się od tej pory dziecko ze swoimi potrzebami i możliwościami, a nie jak miało to miejsce przez wieki nauczyciel ze swoimi wymaganiami. Nauczyciel służyć miał dziecku, a nie odwrotnie. Rozpoczął się czas **Nowej Szkoły** – lawiny nauczycielskich innowacji.

Nowa szkoła przyjęła nowe zasady:

- dydaktyczne (uczenie się przez działanie – pracę);
- wychowawcze (warunki do wyzwalań inicjatyw uczniów, samodzielności w zdobywaniu wiedzy);
- organizacyjne (bez podziału na: lekcje, przedmioty nauczania, klasy wg. wieku, bez ocen i bez kar fizycznych.
- Jej nadrzędnymi zadaniami stały się:
  - rozwijanie myślenia przez działanie (John Dewey – szkoła pracy);
  - wychowanie obywatela praktycznego dla państwa (G. Kerschensteiner);
  - nauczenie każdego ucznia zawodu;
  - umoralnienie wykonywanego zawodu (H. Rowid).

Charakterystycznymi nowatorskimi cechami nowej szkoły stały się m.in.:

- „Styl pracy” uformowany przez dyrektora (nowatora) i jego kadrę z pomocą specjalisty od wychowania;
- praca wg autorskich programów – własne cele, metody, formy, pomoce,
- edukacja multikulturalna;
- edukacja językowa (kilka języków obcych);
- respektowanie pomysłów i możliwości uczniów;
- atmosfera wolności i samorządności;
- bogate wyposażenie, komfortowe warunki pobytu całodobowego;
- internaty z mieszkaniami również dla nauczycieli (Błażejowski, 2006).

Większość szkół alternatywnych nie wytrzymała próby czasu. Nie spełniwszy pokładanych w nich nadziei straciła na znaczeniu. Efekty nowatorskich rozwiązań okazały się bardzo niezadawalające. Podstawowym błędem jaki popełniono organizując je było: obarczenie nieposiadającego doświadczenia w doborze treści nauczania odpowiedzialnością za wybór tego czego, kiedy, w jakim zakresie powinno się nauczyć.

Konsekwencją błędnego założenia że dziecko samo wie najlepiej czego potrzebuje i bezpodstawnej rezygnacji z kierowniczej roli nauczyciela w procesie kształcenia stało się to że wiedza absolwentów była fragmentaryczna, chaotyczna, bezstrukturalna.

Mimo tego że szkolnictwo alternatywne nie sprawdziło się, szkoły nie przetrwały próby czasu echa dawnych poglądów są nadal obecne w dzisiejszym myśleniu o edukacji. Wspomina o tym m.in. Michał Heller pisząc:

- Pedagogika jest teraz zdominowana przez trendy, które przysły z Ameryki i które głoszą, że trzeba uczyć, bez wysiłku nie stresować;
- Jeżeli dzieciom próbuje się wmówić, że wiedzę można zdobyć bez wysiłku to jest to nieprawda;
- Dziecko trzeba nauczyć wysiłku, trzeba, żeby ono pokochało wysiłek, zobaczyło że on je wzbogaca;

– Oczywiście, wysiłek trzeba mądrze minimalizować, ale nie da się go całkowicie wyeliminować (Heller, 2016).

Marzenia twórców nowej szkoły okazały się utopią jednak dzięki nim współczesna szkoła może odnotować szereg pozytywnych, korzystnych szczególnie dla uczniów zmian przejawiających się w:

- Respektowaniu podmiotowości ucznia;
- Indywidualizacji nauczania;
- Upowszechnieniu metod aktywizujących;
- Obserwacji i rozwijaniu zainteresowań uczniów;
- Rozwijaniu samorządności uczniowskiej;
- Stosowaniu ewaluacji formatywnej;
- Próbach coraz częstszego integrowania treści nauczania na różnych szczeblach kształcenia.

W nawiązaniu do zauważonej przez Pedro Rossello prawidłowości warto zwrócić uwagę na zjawiska oświatowe jakie wystąpiły w Polsce po transformacji ustrojowej. Proces demokratyzacji życia społecznego rozpoczęty po 1989 r. miał swoje przełożenie na sytuację w szkołach:

- wróciła religia jako przedmiot nauczania;
- język rosyjski stał się przedmiotem nieobowiązkowym;
- zmienił się program nauczania historii;
- nauczyciele spontanicznie podjęli hasło: *oddolnie zreformujemy naszą oświatę*.

Innowacje pedagogiczne stały się wyznacznikiem zaangażowania w reformę szkoły, społeczeństwa, państwa. Nauczyciele masowo realizowali rozmaite swoje pomysły, które dotyczyły głównie:

- działalności dydaktycznej;
- materiału nauczania;
- czasu nauczania wybranego przedmiotu;
- doboru lektur i środków dydaktycznych.

Najliczniejsze były innowacje w klasach I-III szkoły podstawowej. Zmiany we wszystkich klasach dotyczyły jednak głównie treści nauczania – powstały autorskie klasy o profilach:

- teatralnym;
- muzycznym;
- tanecznym;
- dziennikarskim;

czytelniczym itp.

Nauczyciele masowo realizowali swoje pasje, zainteresowania, usiłowali zarazić nimi swoich uczniów. Spontaniczność innowacji nie sprzyjała efektywności. Sprzyjała niekontrolowanemu zwiększaniu materiału nauczania.

Powodowała wzrost obciążania ucznia nauką nowego materiału. Brakowało badań nad zasadnością dokonywanych intuicyjnie zmian. W klasach starszych nie każdy uczeń, który musiał realizować w ramach kilku przedmiotów autorские innowacyjne programy nauczania był w stanie temu podołać. Z czasem przeciwko takim innowacjom zaczęli protestować rodzice uczniów. Ruch nowatorski dopingował władze do intensywnych prac nad gruntowną reformą systemu szkolnego, co ostatecznie zakończyły w 2005 roku przeprowadzeniem tzw. nowej matury – egzaminu zewnętrznego, państwowego. Państwo znowu przejęło inicjatywę w reformowaniu szkoły.

Aktualnie panuje powszechna świadomość tego że, wobec dynamicznych zmian zachodzących we wszystkich dziedzinach życia szkoła wymaga ustawicznych reform, by nie stać się instytucją w pełni dysfunkcyjną. Powszechnie poddawana miazdzącej krytyce za zaniedbania funkcji wychowawczej i ustawicznie obniżający się poziom nauczania coraz bardziej potrzebuje wsparcia ze strony różnych podmiotów. Coraz bardziej komplikująca się rzeczywistość sprawia że wychowanie staje coraz trudniejszym wyzwaniem nie tylko dla szkoły. Współczesne przygotowanie kolejnych pokoleń do pełnego, odpowiedzialnego, dorosłego życia musi uwzględniać fakt że uczniowie rozpoczyna go za 10–20 lat. Jak wówczas będzie wyglądał świat? Trudno dzisiaj dać na tak postawione pytanie jednoznaczną, wiążącą odpowiedź dlatego można w tej sytuacji sformułować ogólniejsze wnioski, a mianowicie:

- szkoła powinna przygotowywać na zmiany cywilizacyjne i społeczne, które nie powinny być dla nikogo zaskoczeniem, katastrofą, powodem jego bezradności, lęku;
- kształcenie adaptacyjne (zachowawcze) przygotowujące do życia w warunkach jakie istnieją obecnie jest niewystarczające;
- potrzebujemy kształcenia przewidującego – innowacyjnego;
- przygotowania do zadań, które nie jasno możemy przewidywać;
- futurologia dostarcza bardzo kruchej wiedzy o tym co nas czeka, ale do tej nieznannej, niepewnej, wnioskowanej ze współczesnych, niejednoznacznych przesłanek przyszłości mimo wszystko należy się przygotowywać (od najmłodszych lat).

Czym dzisiaj jest innowacja pedagogiczna? Innowacja to zmiana. Nowy podręcznik, nowe rozporządzenie, nowa pomoc dydaktyczna, nowy system szkolny są zmianami. Zmiana może być pożyteczna, obojętna, szkodliwa. Jak zatem wśród rozmaitych zmian rozpoznać innowację? Czy da się na bieżąco orzec że wprowadzona zmiana to innowacja? Jak ocenić wartość dokonanej zmiany?

Bogdan Suchodolski wyjaśnia, że *ostatecznym trybunałem naszych działań (dokonywanych zmian) oraz naszych wartości jest historia* (Suchodolski, 1990). Historia wychowania inspirowane współczesnych pedagogów, uczy rozważa,

zapobiega *wyważaniu otwartych drzwi*, uwrażliwia na rozmaite konsekwencje pochopnych zmian, ułatwia rozpoznawanie ich trwałych, istotnych wartości.

Innowacja to zmiana w procesie wychowania (kształcenia), a zmiana w zastanych warunkach to istota *eksperymentu* – metody badań pedagogicznych (eksperymentu w naturalnych warunkach). Eksperyment służy temu by sprawdzić hipotezę wcześniej sformułowaną. Hipotezy formułuje się na podstawie mocnych, wiarygodnych przesłanek. Niektórzy formułują je kierując się tylko własną intuicją. Jeżeli uznamy że *intuicja* to wiedza, której źródła nie jesteśmy w stanie sobie uświadomić (być może to nagromadzone z czasem doświadczenia, które zatarły się w naszej pamięci) to warto także kierować się nią w kreowaniu zmian w procesie dydaktyczno-wychowawczym, we wprowadzaniu innowacji. Analizując doświadczenia praktyczne i studiując literaturę naukową gromadzimy przesłanki wskazujące na możliwość i konieczność wprowadzenia zmian w procesie edukacyjnym w celu podniesienia jego skuteczności. Formułujemy hipotezę w formie twierdzenia że: wprowadzona zmiana wpłynie na poprawę efektów nauczania. Wprowadzając zmianę (np. organizacji, metod, treści nauczania) realizujemy innowację pedagogiczną w praktyce – eksperymentujemy obserwując efekty dokonanych zmian dokonujemy ewaluacji – innowacji. Eksperymentując warto zawsze przestrzegać właściwej kolejności działań, a mianowicie:

- gromadzenie danych;
- przesłanki do dokonania zmian;
- formułowanie przypuszczenia –hipotezy;
- wprowadzenie zmiany do praktyki – **innowacja**;
- obserwacja efektów wprowadzonej zmiany;
- ocena skutków – ewaluacja.

Odpowiedzialne działania wymagają przestrzegania takiej procedury: pogłębionej wstępnej refleksji, ostrożności, kontrolowania pomysłów, ewaluacji zarówno w trakcie trwania eksperymentu jak również po jego zakończeniu.

References

- Błażejowski, W. (2006). *Pedagogika porównawcza*. Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego.
- Heller, M. (2016). *Wierzę żeby zrozumieć*. Wydawnictwo Znak i Copernicus Center Press.
- Kunowski, S. (2004). *Podstawy współczesnej pedagogiki*. Wydawnictwo Salezjańskie.
- Suchodolski, B. (1990). *Wychowanie mimo wszystko*. Wydawnictwo Szkolne i Pedagogiczne.